

MEDIJSKA PISMENOST – KRUCIJALNA ALATKA U RUKAMA DIGITALNIH DOMORODACA

MEDIA LITERACY – KEY TOOL IN THE HANDS OF DIGITAL NATIVES

MSc NATAŠA STARČEVIĆ, doktorant
Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Apstrakt: Čoveku je urođena potreba da zna šta se oko njega dešava. Informacije o zbivanjima u zemlji i svetu do pojedinca stižu putem medija. Mediji nisu samo prenosioci informacija, nego i šablon pomoću kojeg se informacija plasira, tj. kreira stvarnost. U svetu medijske sveprisutnosti kritičko iščitavanje medijskih poruka predstavlja nužnost. Razvijanje sposobnosti analize informacija je neophodno u društvu XXI veka. Deca teško uočavaju da je stvarnost medijski proizvod. Potrebno je zajedničkom akcijom društva u celini – sa posebnim naglaskom na sistem obrazovanja – raditi na kontinuiranom medijskom opismenjavanju svih građana, a posebno onih najmlađih, tj. digitalnih domorodaca.

Ključne reči: Informacije, mediji, pismenost, medijska pismenost, digitalni domoroci

Abstract: Man has an innate need to know what is going on around him. The individual receives the information about the developments in the country and the world through the media. The media do not only serve to provide the information, but are also an instrument through which information is placed, ie. the reality is created. In the world of media omnipresence, critical reading of media messages is a necessity. Developing the ability to analyze information is necessary in a society of XXI century. Children have difficulty understanding that reality is a media product. It takes joint action of society as a whole – with special emphasis on the education system – to work on

continuous media literacy of all its citizens, especially the youngest ones, ie. digital natives.

Key words: *Information, Medies, Literacy, Media Literacy, Digital Natives*

1. Uvod

*Ko čita pobeđuje!*¹

Zakoračivši u informatičko doba susreli smo se sa problemom krize čitanja među najmlađom populacijom. Brojni autori se u svojim omažima pisanoj reči, ne bez sete, odnose prema ovom fenomenu – Sanja Domazet² govori o krizi čitanja među omladinom, naglašavajući da su mladi izgubili realni i zakoračili u virtuelni svet po kome tamaraju; Nikolas Kar (Nicholas Carr)³ ističe da Internet reprogramira našu memoriju, navikava nas na konstantno stanje rasute pažnje i vodi do nestajanja sposobnosti dubinskog čitanja i razumevanja.

Autori koji sa skepsom prilaze novotarijama koje sobom nosi informatičko društvo su više-manje dosledni nastavljači Makluanovog (Marshal McLuhan) učenja da medij nije samo tehničko sredstvo koje omogućava da neka informacija dođe do primaoca, tj. nije puki prenosilac informacija, nego i posrednik koji poseduje svoje specifične osobine⁴. Sa druge strane se nalaze autori koji u Internetu i savremenim medijima vide sredstva za jedan od vidova čovekovog napretka – liberalizacija i demokratizacija međusobnih odnosa, a sve to u funkciji dalje izgradnje znanja i identiteta. Američki futurolog Nikolas Negroponte (Nicholas Negroponte) ističe da će tek u informatičkom društvu

¹ Narodna biblioteka Srbije je u februaru 2010. godine pokrenula javnu medijsku kampanju u cilju promocije kulture čitanja pod sloganom „Ko čita pobeđuje!“. Ova kampanja je bila sastavni deo šireg programa koji je pokrenulo Ministarstvo kulture Republike Srbije pod nazivom „Godina knjige i jezika“.

² „Privid slobode na Internetu“, Internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Kulturni-dodatak/Privid-slobode-na-internetu.lt.html>, 10/01/2016

³ Nicholas Carr, „Is Google Making Us Stupid?“, Internet, <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/07/is-google-making-us-stupid/306868/>, 15/03/2015

⁴ Govoreći o značaju jezika medija, Makluan kaže: „mediji svojim jezikom prenosi poruku tako da ona (poruka) gubi značaj (izvorni smisao) jer je podređena jeziku medija. (Maršal Makluan, *Poznavanje opština čovekovih produžetaka*, Prosveta, Beograd, 1971)

biti moguća puna sloboda svakog pojedinca, podržana kompjuterima i telekomunikacijama kao konačnom tehnologijom slobode⁵.

Otkriće grčkog alfabeta u VIII veku pre nove ere smatra se prelomnim događajem u stvaranju moderne kulture. Pronalazak pisma imao je značajan uticaj na razvoj (grčke) svesti. Kriza komunikacije do koje je došlo u Antičkoj Grčkoj, kada je usmenost zamenjena pismenošću, a potom i kriza u XV veku, kada se sa rukopisne kulture prešlo na štampu, može se uporediti sa sličnom krizom u našem dobu kada se tradicionalna pismenost suočava sa informatičkom pismenošću.

Koncept tradicionalne pismenosti na način na koji je ranije definisana – kao sposobnost čitanja i pisanja – danas je umnogome proširen. Novi koncept pismenosti obuhvata skup veština – kao što su računarska, medijska, digitalna i informatička pismenost. Pođemo li od teze da pismenost nije sama sebi cilj, nego sredstvo za postizanje određenih društvenih i individualnih ciljeva, dolazimo do koncepta funkcionalne pismenosti. Funkcionalna pismenost podrazumeva opremljenost pojedinca za učestvovanje u onim oblicima života zajednice koji zahtevaju pismenost. Budući da živimo u svetu medijske sveprisutnosti čini nam se logičnim postavljanje na dnevni red pitanja medijskog opismenjavanja.

2. Odlike društva XXI veka

Lugo, ergo sum.
Konektovan sam, dakle jesam.

Mi sada živimo u vremenu bez zakašnjenja.
Paul Virilio

Živimo u svetu koji je više nego ikada ranije posredovan medijima. Mediji su imanentna odlika savremenog čoveka. Budimo se i odlazimo na po-

⁵ „Više od svega ostalog, moj optimizam dolazi iz osnažujuće prirode digitalnog načina života. Pristup, mobilnost i sposobnost da se utiče na promenu jesu faktori koji će budućnost učiniti tako različitom od sadašnjosti. Informativni autoput danas može zvučati kao zabluda, ali on je prikrivena izjava o sutrašnjici. On će postojati, prevazilazeći naša najluda predviđanja. Kako deca budu usvajala globalne informativne resurse i kako budu otkrivala slobodu da bez dozvola učitelja rade sa njim, mi ćemo biti na putu da pronađemo novu nadu i dostojanstvo na mestima gde su oni prethodno vrlo malo postojali.“ (Nikolas Negropont, *Biti digitalan*, Clio, Beograd, 1998., str. 236)

činak uz njih. Informacije o stanju na putevima, o vremenskim uslovima, mikro i makro ekonomskim promenama i sl. stižu do nas samo jednim klikom miša i/ili daljinskog upravljača televizijskog prijemnika. Radi se o svojevrsnom teroru informacija. Mnoštvo informacija preti da ugrozi čoveka, i umesto da nam služi mi postajemo opijatski robovi nametnute i izazvane pomame da budemo informisani. U poplavi informacija problem njihovog sortiranja i filtriranja postaje najveći izazov.

U slobodnim društvima se pristup informacijama smatra činiocem demokratizacije, te iz tog razloga poželjnim. Postavlja se pitanje da li je kod pojedinca izgrađena svest o svim dostupnim izvorima informacija, i još važnije: Da li je pojedinac sposoban da u moru informacija odabere one koje su za njega relevantne?⁶

Globalizacija sveta, potpomognuta medijima i savremenim informaciono-komunikacionim tehnologijama, utiče na sve aspekte života savremenog čoveka i društva. Ona predstavlja jedan poseban oblik ubrzanja zbog kojeg se prostorno rastojanje smanjuje ili čak nestaje. Globalna komunikacija, kao i drugi vidovi satelitski zasnovane komunikacije, su izvanprostorni i trenutni. Sve tačke koje su uz pomoć mreže povezane, prema mišljenju Tomasa Eriksena (Thomas Hylland Eriksen), u stvarnosti su istovremeno na istom mestu – na svim mestima i ni na jednom mestu⁷.

Po Bodrijarovom (Jean Baudrillard)⁸ mišljenju, savremeni svet je postao jedan opšti interaktivni performans u kojem se realnost gubi, i biva zamenjena hiperrealnošću ili simulacijom stvarnog života. Živimo, prema mišljenju ovog autora, u vremenu u kojem slike nekog događaja zamenjuju neposredno iskustvo – imitacija postaje stvarnost, simulacija zamenjuje istinu. Mogli bismo da kažemo da je stiglo ono što je još pedesetih godina XX veka najavljivao Makluan – svet je postao globalno selo.

3. Mediji – kreatori stvarnosti (Maršal Makluan)

Mediji, za Makluana, nisu samo ono što neposredno prenosi poruku nego i mnogo toga što nas okružuje, a čijeg značaja nismo svesni. Mediji se nalaze u centru sociološko-psiholoških procesa u savremenom društvu. Postoje

⁶ Polazimo od teze da je pokrivenost mrežom pristupa, odnosno da postoje jednake šanse za pristup informacionim izvorima. O ovome bi se svakako moglo raspravljati.

⁷ Tomas Hilan Eriksen, *Tiranija trenutka*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2003., str. 76

⁸ Žan Bodrijar, *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi, Novi Sad, 1991

hladni i vrući mediji. Upotrebljeni termini (hladno-vruće) su proistekli iz mladalačkog slenga, čime je autor želeo da skrene pažnju na značaj medija.

Hladni mediji su govor i svi elektornski mediji. Ova vrsta medija stvara udubljenost i zanesenost kod doživljaoca, čime mu omogućava racionalan, objektivan i od stvarnosti izdvojen odnos. Sa druge strane se nalaze štampani mediji koje Makluan ubraju u grupu vrućih medija. Linearnost koju poseduju štampani mediji omogućava primaocu poruke da prati tok priče (početak-sredina-kraj), kao i da koristi svoju imaginaciju u otkrivanju novih saznanja. Trebalo bi napomenuti da je ova podela uslovnog karaktera, odnosno da je nemoguće uspostaviti oštru granicu između njih, jer svaki novi medij u sebi sadrži medije koji su mu u tehnološkom razvoju prethodili. Makluan ide još dalje i tvrdi da savremeni elektronski mediji predstavljaju sintezu svih ranijih medija – oni su uvezali sliku, glas, ton/zvuk i utiču ne samo na jedno čulo čoveka nego na njegovu celokupnu ličnost.

U ovakvom okruženju smo, kao društvo (globalno selo), vrlo blizu scenama iz filma Matriks (The Matrix) – prikačeni smo na izvore u koje više niko ne sumnja i od kojih se ne odvaja. Promenimo li ugao gledanja ovog filma videćemo da odvojeni od svojih produžetaka neizostavno moramo biti prikliučeni na neke druge, jer ćemo u suprotnom biti izgubljeni. Postavlja se pitanje koliko ima mogućnosti za manipulisanje u takvoj situaciji, kao i da li je manipulaciju uopšte moguće prepoznati?

4. Pismo i pismenost

*Svi mi koji živimo u savremenim društvima svakodnevno
smo okruženi različitim pisanim tekstovima,
bilo da ih sami proizvodimo ili da primamo one koji su drugi sačinili.
Tako pišemo pisma, školske zadatke i diplomatske radove, razne izveštaje,
a često i pesme i pripovetke, pa i romane.
A čitamo novine i knjige, poštu koju sami dobijamo,
obrasce koje treba popuniti i još mnogo toga
– od jelovnika u restoranu do uličnih natpisa ili reda vožnje.
Stoga se slobodno može reći da smo uronjeni u svet slova
i da se mnoge stranice naših života i doslovno ispisuju.*

Ranko Bugarski

Rečnička (standardna) definicija ističe da pismenost podrazumeva sposobnost čitanja i pisanja. Prema rečima Ranka Bugarskog ova definicija jeste tačna ali je nedovoljna. Sposobnost čitanja i pisanja podrazumeva i podstiče i niz drugih veština – kognitivne, psihološke, sociološke – kao i druge implikacije koje su posledica pismenosti.

Pismenost je istinska vežba uma, tj. potpuno nova tehnologija intelekta. Pored razvijanja mišljenja (naročito logičkog) i boljeg razumevanja sveta, pisanjem se na viši nivo podiže i čovekovo umeće introspekcije – čovek se individualizuje. Tek je pismo, ističe Sloterdajk (Peter Sloterdijk), uspelo da razori začarani krug usmenosti, i tek je zahvaljujući njemu čitalac postao oslobođen od totalitarizma aktuelne i u blizini izgovorene reči. Pisanje i čitanje su dobra vežba za stanje ne-zanetosti – ističe ovaj autor.

Dodajmo ovome i reči Đure Šušnjića koji, u svojoj vrlo inspirativnoj knjizi „Ribari ljudskih duša“, govori o značaju reči kao gradivnog elementa jednog jezika – reči kao kodova koje bi trebalo da svaki pismen čovek ume/zna/može da pro-tumači. Pismen čovek našeg doba, veli autor, ne ume da čita reči, jer kada bi se makar na kratko odvojio od lude trke za stvarima i sa stvarima, i obratio pažnju bar na jednu reč, od one bujice reči što svakodnevno teče sa njegovih usana, otkrio bi u toj reči čitavo bogatstvo života i duha, i morao bi da prizna: kada je reč o rečima – ostajem bez reči!

Pismenost nije sama sebi cilj, nego sredstvo za postizanje društvenih i individualnih ciljeva, već prethodno postojećih ili novih, omogućenih upravo pismošću. Zbog toga nije važno šta ljudi postaju samim tim što su pismeni, nego šta oni rade sa svojom pismošću i kako se koriste njenim potencijalima.

5. Kliktanje zamenjuje mišljenje

*Pitala sam jednog zanesenog dečaka
zašto mu se dopada da koristi Internet:
„Ne morate da kuckate, nego samo klikćete!“*

Tara Brabazon

Tara Brabazon, u knjizi pod naslovom „Gugl univerzitet: obrazovanje u (post)industrijskom društvu (The University of Google: Education in a (post)information age), u samo jednoj rečenici je precizno definisala ključni problem čitanja, ali i obrazovanja u svetu Interneta i ubrzanog razvoja novih komunikacionih tehnologija: Kliktanje zamenjuje mišljenje.

Savremene tehnologije omogućavaju svakom pojedincu da učestvuje u stvaranju i širenju medijskih sadržaja, ali rastući kvantitet informacija i razni metodi pristupa ne garantuju kvalitet i kreativnost njihove upotrebe. Jedan od mogućih načina da se reši ovaj problem autorka vidi u objedinjenom naporu nastavnika i pedagoga da se Gugl (Google) transformiše od oruđa zabave u oruđe obrazovanja, tj. u oruđe kritičkog i refleksivnog mišljenja. Bez obzira na informacionu i tehnološku infrastrukturu, informatičko društvo se neće transformisati u društvo znanja dok svaki pojedinac ne bude osposobljen da oda-bere, organizuje i koristi informacije na društveno odgovoran način.

6. Neophodnost medijskog opismenjavanja

Granicu između sveta stvarnosti i sveta medija sve je teže odrediti.

*Mediji vrlo često ne čekaju da mi uđemo u njihov svet
već oni prelaze u naš. Zato ne treba ulaziti u raspravu
koje su emisije realne a koje su proizvod mašte.*

*Mnogo je bitnije da ustanovimo koji elementi poruka
odražavaju stvarnost a koji odstupaju od nje.*

*Prema nekim od ponuđenih poruka moramo da budemo
izuzetno skeptični a druge da prihvatimo sa poverenjem.*

Da li znamo koje to?

James Potter

U svetu, koji je više nego ikada do sada zasićen medijskim uticajima, se javlja potreba za orijentirima koji bi bili od koristi ljudima u njihovom nastojanju da izbegnu svoje svođenje na status običnih i iskorišćenih konzumenata. U trenucima kada se broj informacija munjevito povećava iz dana u dan, postavlja se pitanje kako se zaštititi od njihovog prevelikog obima i nasrtljivosti medija koji žele da privuku pažnju?

Nedostatak vremena, kao i nemogućnost efikasnog filtriranja poruka, tj. njihovog razdvajanja na potrebne i nepotrebne, postaje jedan od sržnih problema sa kojim se današnji čovek suočava. Mediji nameću poruke koje nisu obavezno i najkorisnije, a sve to uvećava rizik da ćemo propustiti one poruke koje bi za nas imale vrednost.

Prema rečima Džejmsa Potera, ljudi koji u takvom socijalnom kontekstu ne uspeju da se medijski opismene utopiće se u poplavi medijskih poruka – postaće programirani za prihvatanje pogrešnih mišljenja. Medijskom pisme-

nošću se, prema rečima ovog autora, stvari mogu držati pod kontrolom. Pojedinci koji su medijski pismeni pronalaze jasne putokaze za snalaženje u svetu medija, što im omogućava da dođu do željenih iskustava i informacija, a da im pri tome pažnju ne odvrćaju stvari koje su za njih štetne.

Na Američkoj nacionalnoj konferenciji o medijskoj pismenosti (National Leadership Conference of Media Literacy, 1992), medijska pismenost je definisana kao sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija. Unesco (UNESCO) je još sedamdesetih godina XX veka pokrenuo pitanje obrazovanja u ovoj oblasti. Istraživanja u Srbiji su pokazala da se građani nalaze na niskom nivou medijske pismenosti, što se i konstatuje u nacionalnoj Medijskoj strategiji. Budući da mladi i deca intenzivno koriste nove tehnologije, ustalilo se mišljenje da, samim tim, oni i znaju šta su mediji i medijski sadržaji. Naprotiv! Medije i nove tehnologije oni koriste na način koji im može naneti štetu, jer ih niko ne uči kako bi trebalo pravilno da ih koriste.

7. Zaključak

*Sirijski vozač kamiona koji je išao u Gibraltar,
na jugu Pirinejskog poluostrva,
zatekao se hiljadu šest stotina milja dalje
– u engleskom obalskom gradu po imenu Skegnes,
u čijoj je blizini prirodni rezervat Gibraltar Point.*

Kriza obrazovanja; kriza čitanja; kriza (pedagoške) nauke – krizno doba. Pozivajuće se na reči Ivana Ilića (Ivan Illich) mnogi predlažu radikalnu reformu obrazovnog sistema (npr. Ken Robinson (Ken Robinson), Kieran Egan (Kieran Egan)): umesto škola bi trebalo uvesti mreže za učenje). Na taj način bi se savremene informaciono-komunikacione tehnologije iskoristile na human i iznad svega demokatičan način. Obrazovanje bi bilo dostupno mnogima (npr. uz pomoć e-learninga) čime bi se doprinelo liberalizaciji i realizaciji Uneskoveg koncepta ljudskih prava, jer je jedno od temeljnih ljudskih prava pravo na obrazovanje.

Svesni stanja u obrazovnom sistemu u Republici Srbiji i problema sa kojima se isti suočava pokušavajući da isprati brze društvene promene, mislimo da bi trebalo studiozno pristupiti analizi odnosa informaciono-komunikacionih tehnologija i škole kao nosioca vaspitno-obrazovnog procesa. Danas bi kod učenika trebalo insistirati na razvijanju veština i sposobnosti usvajanja

znanja, a ne samo na akumuliranju istog. Iako smo saglasni sa zastupnicima mišljenja o radikalnoj reformi obrazovnog sistema smatramo da to još uvek nije dovoljan razlog da školsku učionicu zamenimo za učeničku sobu pokrivenu internetskom mrežom koja bi trebalo da, uz instalirane programe na personalnom računaru učenika, poput Skajpa (Skype), omogući sticanje saznanja.

Već smo istakli da mediji predstavljaju immanentnu odliku savremenog čoveka – to se najbolje može uočiti među najmlađima. Čini nam se da su mladi „srasli“ sa medijima – koriste ih bez ikakvih poteškoća čak i u najranijem uzrastu (sasvim malo dete kao uobičajenu aktivnost doživljava: uključiti kompjuter, pokrenuti video-materijal (crtani/animirani film)).

Govoreći o današnjoj generaciji mladih ljudi autori koriste izraz digitalni domoroci (digital natives). Tvorcem ove sintagme se smatra pisac i dizajner softvera za učenje Mark Prenski (Marc Prensky). Za razliku od tzv. digitalnih imigranata (rođeni pre uvođenja Interneta), digitalni domoroci (rođeni nakon uvođenja Interneta) primaju informacije veoma brzo, obavljaju više poslova istovremeno i više vole vizuelne efekte i grafiku nego tekst.

Čini nam se da je osnovni epistemološki problem nesklad između visokog nivoa računarske pismenosti današnje omladine i niskog nivoa njihove informatičke pismenosti, a sa njom u vezi i medijske pismenosti. Medijski pismeni su oni korisnici medija koji kritički pristupaju medijskim sadržajima pronalazeći u njima veliki broj značenja; koji su osposobljeni da koriste medije proizvodeći nove informacije i koji su stekli određeni fond znanja koji im pruža imunitet u odnosu na medijsku manipulaciju.

Govoreći o krizi čitanja dolazimo do interesantnog paradoksa: činjenično je stanje da kriza čitanja postoji iako se čita sve više – mladi provode mnogo vremena ispred ekrana družeći se sa prijateljima i razmenjujući informacije o školskim/domaćim zadacima; slušaju muziku i/ili kreiraju sopstvene audio/video-sadržaje putem Interneta. Za sve te aktivnosti potrebno je posedovanje elementarne pismenosti. Osnovno pitanje je: Šta mladi danas čitaju?, tj. u koje svrhe koriste (ne)izgrađene sposobnosti poznavanja slova? Odgovori na ova pitanja bi trebalo da predstavljaju polaznu tačku za razvoj programa medijskog opismenjavanja (pred)školske populacije u Srbiji.

Literatura

Bodrijar, Ž. (1991). *Simulakrumi i simulacije*. Novi Sad: Svetovi.

Brabazon, T. (2007). *The University of Google: Education in a (post)information age*. Burlington: Ashgate Publishing Company.

- Bugarski, R. (1997). *Pismo*. Beograd: Čigoja štampa XX vek.
- Domazet, S. (2011). Privid slobode na Internetu. Politika. <http://www.politika.rs/scc/clanak/182042/Privid-slobode-na-internetu>, 02/04/2016
- Eriksen, T. (2003). *Tiranija trenutka*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Makluan, M. (1971). *Poznavanje opštila čovekovih produžetaka*. Beograd: Prosveta.
- Ministarstvo kulture i informisanja (2011). Strategija sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije br. 75/2011
- Negropont, N. (1998). *Biti digitalan*. Beograd: Clio.
- Poter, Dž. (2011). *Medijska pismenost*. Beograd: Clio.
- Marc Prensky, „Digital Natives, Digital Immigrants“, <http://www.marcprensky.com/writing/prensky%20-%20digital%20natives,%20digital%20immigrants%20-%20part1.pdf>, 01/02/2016
- Sloterdajk, P. (2008). Sfere, mehurovi. *Beogradski književni časopis* (4)12, 117-133.
- Šušnjić, Đ. (2011). *Ribari ljudskih duša*. Beograd: Čigoja štampa.